

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 330.15

Карпук А. І., д.е.н., доцент

Шестак М. Л.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

У статті проведено теоретичне обґрунтування основних напрямів, форм, суб'єктів та об'єктів, методів та видів екологічного страхування відповідно до специфіки розвитку лісоресурсної сфери в Україні. Запропоновано створити державну компанію у сфері страхування екологічних ризиків. Визначено необхідні умови формування і реалізації механізму екологічного страхування лісокористування в Україні.

Ключові слова: екологічне страхування, лісокористування, механізм страхування, страхувальник, страховик, страховий ризик.

Карпук А. И., Шестак М. Л.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕХАНИЗМА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СТРАХОВАНИЯ ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье проведено теоретическое обоснование основных направлений, форм, субъектов и объектов, методов и видов экологического страхования в соответствии со спецификой развития лесоресурсной сферы в Украине. Предложено создать государственную компанию страхования экологических рисков. Определены необходимые условия формирования и реализации механизма экологического страхования лесопользования в Украине.

Ключевые слова: экологическое страхование, лесопользование, механизм страхования, страхователь, страховщик, страховой риск.

Karpuk A., Shestak M.

FEATURES OF THE MECHANISM OF ENVIRONMENTAL INSURANCE FOREST

This article presents the theoretical foundation of the main directions, forms, subjects and objects, methods and types of environmental insurance in accordance with the specifics of lisoresourcesnoyi sphere in Ukraine. Proposed to create a state-owned company in the insurance of environmental risks. The necessary conditions for the formation and implementation of environmental insurance mechanism for forest management in Ukraine.

Keywords: environmental insurance, forest management, the mechanism of insurance, insured, insurer, insurance risk.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. З року в рік ліси потерпають від несприятливих погодних умов, діяльності людини, шкідників і хвороб. Незважаючи на те, що життєдіяльність лісів підтримується відповідними діями працівників лісового господарства, проблема пошкодження та знищення лісів внаслідок впливу негативних факторів залишається актуальною. Саме тому постає питання розвитку механізму страхування лісів в Україні, що сприятиме відшкодуванню завданої шкоди лісам і лісовому господарству.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми теоретичного обґрунтування напрямів реалізації механізму екологічного страхування лісокористування на пострадянському просторі протягом остатніх років вивчали багато відомих вітчизняних і зарубіжних учених: І. Антоненко, А. Архіпов,

А. Злотницький, І. Клейнхоф, Я. Коваль, П. Лакида, І. Лицур, О. Літвіненко, С. Мельник, Є. Мішенін, А. Петров, В. Піла, О. Путінцев, М. Римар, І. Синякевич, І. Соловій, В. Сторожук, А. Торосов, Ю. Туниця, О. Фурдичко та ін. [1; 3-4; 6-9; 11]. На даний час в Україні практично не напрацьовано необхідної законодавчої і нормативно-правової бази екологічного страхування лісокористування. Адже ні у Законі України «Про страхування» [2], ні у Лісовому кодексі України [5] та інших підзаконних актах питанням екологічного страхування лісокористування не приділено значної уваги. Тому виникає необхідність поглиблених наукових досліджень щодо імплементації до специфіки України механізму екологічного страхування лісокористування.

Цілі статті. Основна ціль дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні основних напрямів, форм, суб'єктів та об'єктів, методів та видів екологічного страхування відповідно до специфіки розвитку лісоресурсної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основними цілями розвитку інституту страхування лісів в Україні є формування і впровадження фінансового механізму страхового захисту лісового фонду від пожеж; розробка механізму страхування в сфері лісокористування в якості джерела позабюджетного фінансування і відшкодування шкоди, завданої лісовому господарству; розробка системи страхового захисту майнових інтересів лісових відносин.

З точки зору страхування лісів проблемним питанням є визначення конкретних об'єктів страхування, які обмежуються низкою майнових інтересів у відповідності до ст. 4 закону України «Про страхування» [2]. Згідно з цим нормативним актом страхування лісу можна віднести до інтересів майнового страхування, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням майном; а також до страхування відповідальності за нанесення шкоди лісовому фонду.

При розгляді страхування як економічного інструмента реалізації механізмів регулювання лісокористування, який застосовується у сфері охорони і захисту, відтворення і використання лісових ресурсів, слід виділяти:

- 1) страхування лісу як об'єкта державної власності, здійснюване власником лісу та особами, яким лісові ділянки надані в користування;
- 2) страхування цивільної відповідальності за заподіяння шкоди лісовому господарству;
- 3) страхування власності лісокористувачів.

При страхуванні цивільної відповідальності за заподіяння шкоди лісовому господарству найбільше суспільне значення набуває не покриття збитків, понесених страхувальником і пов'язаних з необхідністю відшкодування збитку лісовому господарству, а захист майнових інтересів власника лісу і збереження навколишнього природного середовища. У розглянутому випадку найбільш доцільною є обов'язкова форма страхування. Така форма гарантує відшкодування в межах страхової суми збитків лісовому господарству, нанесеного страхувальником, навіть якщо страхувальник виявився після страхового випадку неплатоспроможним, збанкрутував, зник і т.д. Страхувальниками повинні бути лісокористувачі та особи, діяльність яких пов'язана з потенційною небезпекою заподіяння шкоди лісу [3].

У відповідності до діючого страхового законодавства страхувальниками за договором страхування можуть бути лісогосподарські підприємства (постійні лісокористувачі), а також приватні лісокористувачі, у користування яким було надано ділянки лісового фонду на короткий чи довгостроковий період, а також підприємства, які можуть нанести шкоду лісовому фонду в процесі здійснення господарської діяльності (страхування громадянської відповідальності за нанесення шкоди).

Отже, специфіка лісу як національного багатства і як власності держави визначає і підхід до страхування лісу – механізм страхування повинен задіяти всі можливі фінансові інструменти у відповідності до груп інтересів, а також потенціал страхових

компаній. Система страхування лісу в силу наявності національних, державних інтересів в збереженні лісового фонду повинна суттєво відрізнятися від системи комерційного страхування майна.

Здійснення страхування лісів тільки силами страхових компаній може завдати негативного впливу на фінансову стабільність страховиків. Необхідно враховувати надзвичайні ситуації, коли ризики не покриваються страховими виплатами. З огляду на це необхідно створити систему страхування лісу за участю держави. В такій системі має бути створений єдиний механізм, при якому страховики відповідають за своїми обов'язками до визначеного рівня, а при перевищенні цього рівня – держава. Розширення послуг страхування у сфері лісокористування сприятиме більшій фінансовій стабільності страхових компаній. Сюди можна віднести страхування від нещасних випадків, страхування здоров'я, страхування майна підприємства тощо.

Потрібно відмітити, що лісовий фонд України переважно знаходиться у державній власності. Проте на балансі лісгосподарських підприємств лісовий фонд як майно не відображається, а отже ніяких майнових інтересів не виникає. Саме тому для впорядкування лісових відносин пропонується внести поправку до Лісового кодексу України про укладання безстрокових угод між лісовими господарствами і органами місцевого самоврядування щодо користування лісовим фондом.

До об'єктів страхування за договором страхування ділянок лісового фонду можна віднести майнові інтереси страхувальників, пов'язані з ризиком загибелі, пошкодження або знищення лісових ресурсів – запасів ліквідної деревини на корені, що знаходиться на застрахованій ділянці лісового фонду, запланованого під вирубку, а також майнові інтереси, пов'язані з обов'язком страховика відшкодувати витрати з ліквідації пожежі, а також витрати на лісовідновлення і розчищення території після пожежі.

Для страхування приймаються лісові ресурси, що знаходяться на ділянках лісового фонду або лісових масивах і позначені в планово-картографічних матеріалах (лісових картах). Не підлягають страхуванню ділянки лісового фонду, заплановані для проведення суцільних санітарних рубок і спеціальних заходів з лісовпорядкування. Ділянки лісового фонду можуть прийматися на страхування з урахуванням результатів лісопатологічного моніторингу [9].

Як показує досвід багатьох країн, ризики надзвичайного та катастрофічного характеру (в тому числі і екологічні ризики) покриваються страховим захистом комерційних структур тільки за умови участі держави: у вигляді виплат із спеціально створених фондів і резервів або перестраховання ризиків в компаніях за участі держави. Такі структури перестраховання існують в багатьох європейських країнах, зокрема у Франції, Бельгії, Іспанії тощо.

Важливим інструментом впровадження та розвитку страхування в лісовому господарстві може стати створення національного і регіональних фондів обов'язкового страхування лісів, які повинні стати структурними елементами відповідних фондів страхування у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища (фонди екологічного страхування), створених у вигляді самостійних державних некомерційних фінансово-кредитних установ з метою виконання законів про обов'язкове страхування та реалізації державної політики у зазначеній сфері. Основним завданням фондів обов'язкового страхування лісу має стати здійснення заходів щодо забезпечення фінансової самодостатності системи обов'язкового страхування лісу. Основне завдання територіальних фондів – фінансово-кредитна діяльність для забезпечення самоокупності системи обов'язкового страхування лісу. Для того, щоб фонди обов'язкового страхування лісів стали необхідними елементами державної системи обов'язкового страхування, їх слід наділити повноваженнями накладання фінансових санкцій на платників, які порушують порядок сплати страхових внесків, у тому числі стягування пені, недоїмки, накладання штрафів. Суми прихованих і занижених внесків, недоїмок, штрафів повинні стягуватися з платників у безспірному порядку.

Включення фінансових коштів страховиків в систему фінансування органів управління лісовим господарством дозволить підвищити ефективність функціонування системи охорони та захисту лісу за рахунок додаткового її фінансування, оскільки страховики об'єктивно зацікавлені в зменшенні кількості страхових випадків та розміру збитків, що призведе в кінцевому підсумку до зменшення розмірів здійснюваних ними виплат [3].

Створення державної компанії у сфері страхування екологічних ризиків в Україні повинно стати важливою формою приватно-державного партнерства в лісоресурсній сфері, спрямованою не тільки на вирішення завдань забезпечення сталого лісокористування, але і на забезпечення еколого-економічної безпеки країни загалом. З точки зору захисту національних інтересів, створення державної екологічної страхової компанії стане основою для формування та реалізації механізму екологічного страхування, що розширить можливості природокористувачів щодо компенсації можливих збитків від надзвичайних ситуацій і мінімізації екологічних ризиків.

На рівні страхових компаній фінансове забезпечення страхових операцій повинне забезпечуватись:

- 1) шляхом відбору і контролю діяльності страхових організацій;
- 2) проведенням обов'язкового перестраховання договорів страхування;
- 3) утворення страховими компаніями спеціальних резервів, в тому числі і додаткових до обов'язкових.

Вирішення таких завдань можливе за умови скоординованої діяльності страхових компаній і забезпечення їх методичними матеріалами, що дозволяють укладати договори страхування на єдиних умовах, що важливо для створення ефективної системи страхування.

На основі проведених досліджень можна визначити основні організаційно-економічні засади реалізації механізму екологічного страхування лісокористування.

Для формування і реалізації механізму екологічного страхування лісокористування в Україні потрібно виконати ряд необхідних умов:

- розробити концепцію страхування лісів в Україні, в якій повинні бути відображені відповіді та такі основні питання;

- проаналізувати чинну нормативно-правову базу на предмет виявлення всіх перешкод для розвитку інституту страхування у сфері лісокористування та розглянути можливість доповнення положень Закону України „Про страхування” або підготовки і прийняття окремого Закону України „Про екологічне страхування лісокористування”, який би, зокрема, визначав організаційно-правові засади створення і функціонування позабюджетних фондів екологічного страхування;

- розробити Положення про порядок використання коштів фондів екологічного страхування для компенсації втрат і ліквідації негативних наслідків, кредитування екологічно спрямованих проєктів, здійснення інвестиційних вкладень екологічного призначення для реалізації важливих екологічних процесів національного і регіонального значення.

- створити нормативно-правове забезпечення діяльності комерційних страхових компаній за всіма видами страхування у сфері лісокористування, визначивши мінімальну межу страхових тарифів, страхових премій і франшизи, розробити форми звітності про результати роботи та підготовувати роз'яснювальні методичні матеріали для лісокористувачів;

- вивчити статистику збитків і провести обґрунтування необхідності страхування лісів, що мають важливе значення і не знаходяться у користуванні, розробити порядок проведення їх страхування;

- розробити проєкти нормативно-правових актів, установчі та організаційно-методичні документи для створення та забезпечення господарської діяльності національної екологічної страхової компанії.

Але перш, ніж впроваджувати в практику лісового менеджменту механізми екологічного страхування у сфері лісокористування, потрібно провести їх попередню апробацію на модельних лісах. Для формування і розвитку ринку страхування у сфері лісокористування необхідно створити максимально сприятливі умови: на державному рівні відповідні фінансові інститути, організувати функціональну структуру національної системи страхування лісів та розробити функціональну модель розвитку страхування лісів з метою застосування цілісного підходу до формування ринку страхових послуг у лісоресурсній сфері.

Висновки. Страхування лісів є одним з можливих напрямів реалізації екологічно орієнтованої лісової політики в Україні і потребує продуманого системного підходу для створення ефективного механізму страхування з використанням всього потенціалу економічної категорії «страховий захист» з метою підвищення рівня захисту майнових інтересів держави, лісокористувачів, юридичних і фізичних осіб, пов'язаних з лісовим фондом, зниження навантаження на державний бюджет в зв'язку з необхідністю відшкодування шкоди лісовому фонду, завданої в результаті випадкових несприятливих подій, а також в зв'язку з діяльністю лісокористувачів. Це дозволить знизити ризик виникнення несприятливих подій шляхом проведення попереджувальних заходів, сприятиме підвищенню ефективності використання коштів на охорону лісів.

Список використаних джерел:

1. Антоненко І. Я. Рушійні сили лісоресурсного розвитку в умовах кризи / І.Я. Антоненко, А. І. Карпук // Формування ринкової економіки. Спец. вип: регіональний розвиток України: проблеми та перспективи: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 30–33.
2. Закон України «Про страхування» станом на 18.10.2011р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 22. – Ст. 218.
3. Злотницький А.Б. О страховании в лесном хозяйстве / А.Б. Злотницький, А.П. Архипов // Финансы. – 2001. – №7. – С. 44-49.
4. Карпук А. І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах : [монографія] / А. І. Карпук – Луцьк: Твердиня, 2012. – 492 с.
5. Лісовий кодекс України в редакції Закону № 3404-IV від 08.02.2006р. / Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 21 – ст.170.
6. Мельник С. О. Реформування системи прав власності як передумова ефективного управління лісокористуванням в Україні / С. О. Мельник, О. Ю. Галкін // Вісник СумДУ. – № 7 (91). – 2006. – С. 99-104.
7. Мішенін Є.М. Еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 69. – Донецк, 2004. – С. 131–136.
8. Петров В. Н. Зачем страхование лесу / В. Н. Петров // Леспроектформ. – 2011. – № 7. – С.16–18.
9. Предложения о доработке методических рекомендаций по страхованию участков лесного фонда / ОАО «АльфаСтрахование». – М., 2004. – 74 с.
10. Страхування: підручник / [за ред. В.Д. Базилевича]. – К.: Знання, 2008. – 319 с.
11. Синякевич І. Концепція щодо формування системи інструментів національної екологічної політики // Економіка України. – 2002. – №7. – С. 70–77.